

УДК 94 (430).086 «1933/1945»

ВАНЗЕЙСЬКА НАРАДА: УЧАСНИКИ, ОСНОВНІ ПИТАННЯ, РІШЕННЯ*Марина Михайлюк*

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України
Україна, 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
e-mail: m.mykhayluk@mail.ru

У перекладах німецьких документів усі великі наради за участі різних нацистських відомств часто зустрічаються під визначенням «конференції» (з нім. «Besprechung» – зустріч, обговорення, нарада, конференція), навіть там де слово «Konferenz» не використовується. Відтак нарада на околиці Берліна, що відбулася наприкінці січня 1942 р., теж фігурує як конференція. Зібрання вважається чи не ключовою подією щодо «остаточного розв'язання єврейського питання» в Європі.

Прийняття рішення про ліквідацію європейського єврейства вивчало чимало зарубіжних істориків, серед яких Норберт Кампе, Петер Лонгеріх, Міхаель Вільдт, Уільям Ширер, Рауль Гільберг, Крістофер Браунінг, Ян Кершоу, Тімоті Снайдер, Лев Поляков, Дан Міхман і багато інших. Зокрема, навчальні матеріали ізраїльського історика перекладені російською та українською мовою [6; 7] і доступні українським дослідникам Голокосту. Ванзейська нарада – широковідома в Україні, однак донині спеціалізовані наукові праці відсутні, окрім інформації про конференцію, що з'явилася у курсі лекцій С. Єлисавецького [3], на інтернет-сайтах [1; 2; 9].

Метою статті є аналіз засідання Ванзейської наради, на якій обговорювалася доля європейського єврейства. Для досягнення мети поставлені завдання: визначити дату та місце проведення конференції, з'ясувати коло учасників та їх подальшу долю, основні теми обговорення, прийняті рішення та їх наслідки для єврейського населення Європи.

Ванзейська конференція мала відбутися ще 9 грудня 1941 р. о 12.00 годині дня на берлінській віллі СС по вулиці Ам Гроссен Ваннзее, де зараз знаходиться Музей і Меморіал «Будинок Ванзейської конференції». Запланованим учасникам зібрання розіслали персональні запрошення з грифом «цілком таємно» і вказівкою про сніданок після наради. Запрошення отримали представники багатьох відомств, більшість з яких мали вищу освіту та докторські ступені. Серед них генерал-губернатор Ганс Франк, Альфред Мейер і Георг Лейбб-

рандт (Міністерство східних окупованих територій), держсекретарі: Шлегельбергер, Гуттерер, Вільгельм Штуккарт (Міністерство внутрішніх справ), Еріх Нойманн (Відомство з виконання чотирирічного плану); помічник держсекретаря Мартін Лютер (Міністерство законних справ), міністеріалдиректор Вільгельм Крітцінгер (Райхсканцелярія), групенфюрер СС Отто Гофман (Головне управління з расових питань і переселення), оберфюрер СС Герхард Клопфер (партійна канцелярія), обергрупенфюрер СС Крюгер, групенфюрер СС Грейфельт [4; 11].

Проте через напад японців на Перл-Харбор і вступ у війну США, поразку Вермахту під Москвою, а відтак завантаженість частини запрошених осіб, конференцію тимчасово відклали. Нову дату перенесли на 20 січня 1942 р. У той день на нараду зібралося 15 учасників. Не всі із попередньо запрошених осіб мали можливість приїхати, тому склад січневої наради дещо змінився. Окрім Лютера, Мейера, Лейббрандта, Штуккарта, Нойманна, Крітцінгера, Гофмана, Клопфера були присутні нові запрошені: держсекретарі Роланд Фрейслер (Міністерство юстиції) і Йозеф Бюлер (Генерал-губернаторство), групенфюрер СС Генріх Мюллер (IV відділ РСГА), оберфюрер СС Ебенгард Шенгардт (Поліція безпеки і СД у Генерал-губернаторстві), штурмбаннфюрер СС Рудольф Ланге (Поліція безпеки і СД Латвії, представник начальника поліції безпеки і СД райхскомісаріата «Остланд») [14].

Нараду зібрав шеф поліції безпеки і СД, обергрупенфюрер СС Рейнхард Гейдріх, який з січня 1939 р. офіційно відповідав за розв'язання «єврейського питання» в Європі. 31 липня 1941 р. Геринг доручив йому підготовку плану заходів і всіх необхідних приготувань для організаційного, економічного та матеріального забезпечення «остаточного вирішення єврейського питання» на підконтрольних Німеччині територіях [10]. Однак загальна відповідальність все ж залишалася на рейхсфюрері СС.

Підбір учасників був не випадковий. Мініс-

терство Розенберга відповідало за окуповані на Сході території та видання антиєврейських наказів органам цивільного управління. Міністерство внутрішніх справ займалося виселенням євреїв з території Німеччини. Міністерство юстиції розробляло антиєврейське законодавство. Міністерство закордонних справ переймалося становищем євреїв за межами Німеччини, у державах-сателітах та окупованих країнах Заходу. Райхс- і партійна канцелярія забезпечували підтримку державного апарату. Головне управління у справах раси та переселень контролювало дотримання расового законодавства. Канцелярія, поліція безпеки і СД Генерал-Губернаторства відповідали за становище євреїв на підконтрольній території. РСГА (Головне управління СС з імперської безпеки) контролювало та корегувало виконання загального плану дій. Відомство із запровадження чотирирічного плану мало бути «очами і вухами» Герінга на нараді, а також переймалося економічними проблемами, що мали місце під час вирішення «єврейського питання».

Таємний протокол наради вів оберштурмбанфюрер СС Адольф Ейхман (голова «єврейського відділу» в РСГА), налічував 30 екземплярів, з яких № 16 (примірник Лютера) був єдиним, що зберігся серед знайденого архіву Міністерства іноземних справ, став публічним і нині опублікований на сайті Музею-Меморіалу [12]. Більше того, протокол зачитувався на судовому процесі Ейхмана в Єрусалимі (1961), на якому підсудний давав численні пояснення щодо його змісту.

Основний склад учасників – це чиновники-виконавці, адже тих, хто приймав рішення (Гітлер, Геринг, Гімmlер) на нараді не було. Метою зібрання стало повідомлення про розширення повноважень Гейдріха, обговорення труднощів у вирішенні «єврейського питання» на підконтрольних Райху територіях, узгодження плану подальших дій між різними відомствами тощо.

Засідання тривало близько півтори години та розпочалося з промови Гейдріха, який озвучив усі заходи, які довелося чинити з німецькими євреями – від правових обмежень до примусової прискореної легальної еміграції (як тимчасової міри) з метою очищення життєвого простору німецького народу. За розпорядженням рейхсмаршала Герінга, з січня 1939 р. діяло Бюро з єврейської еміграції, очолюване Гейдріхом. Недоліки еміграційної кампанії спостерігали усі відомства до неї причетні, проте до нині альтернативи не існувало.

Еміграція стала не лише «німецькою» про-

блемою, але й зачіпала інтереси інших країн, яким доводилося приймати євреїв. Становище ускладнювалося високою платнею за візи, недостатньою кількістю місць на пароплавах, постійним скороченням еміграційних квот або взагалі відмовою в'їзду. Попри це з території Старого Райху, Остмарку (Австрії) та протекторату «Богемія і Моравія» до кінця жовтня 1941 р. виїхало 537 тис. осіб [13, с. 4]. Хоча з часом частина з них знову опинилася під нацистським мечем через окупацію європейських країн та антиєврейські заходи союзників Німеччини.

Еміграція фінансувалася самими ж євреями або єврейськими політичними організаціями. Мета полягала у тому, щоб заможні оплачували виїзд незаможних єврейських родин. Задля цього був введений еміграційний збір, що залежав від фінансових можливостей конкретних виїжджаючих осіб. Щоб отримати візу євреї мали подбати про наявність необхідної кількості іноземної валюти, тому прохали міжнародні єврейські організації про фінансову допомогу. До кінця жовтня 1941 р. міжнародні донори внесли в єврейські еміграційні фонди 9,5 млн. доларів. Однак за наказом Гімmlера, єврейська еміграція раптом призупинилася. Замість неї передбачалася депортація («евакуація») євреїв на східні окуповані території, погоджена з фюрером.

За підрахунками нацистів, на той час в Європі мешкало понад 11 млн. євреїв, які сповідували іудаїзм. Не дивно, що до списку потрапили євреї країн-союзниць Німеччини, частина з яких активно проводила антисєврейську кампанію. Проте незрозумілою є поява у списку євреїв з ворожих держав (Велика Британія) та нейтральних країн – Швеція, Швейцарія, Португалія, Ірландія, Іспанія. Яким чином планувалося вивезення євреїв з нейтральних країн залишається загадкою, оскільки відомо, що зокрема Швейцарія та Швеція навіть не думали віддавати своїх євреїв, а навпаки, активно допомагали рятувати інших. Швейцарія переймалася долею французьких євреїв, а Швеція – норвезьких та угорських.

З території України «виселенню» підлягало близько 3 млн. осіб, хоча на час проведення конференції розстріли українських євреїв вже йшли повним ходом. Загалом нацисти нарахували, що в європейській частині СРСР мешкало близько 5 млн. євреїв, а в азійській – 250 тис. Євреї європейської частини СРСР були залучені у сільському господарстві (9,1%), у робітничій сфері (14,8%), торгівлі (20%), на держслужбі (23,4%). Інтелігенції (спеціалістів сфери

«вільних професій»: медицини, преси, театрального мистецтва тощо) значилося 32,7% [12, с. 7].

Розглядалася ідея депортації працездатних євреїв, поділених на робітничі бригади за ставею приналежністю, з метою використання на будівельних/дорожніх роботах у східних окупованих територіях, задля доведення до фізичного виснаження та смерті природним шляхом. Решта осіб, які вважалися здатними до супротиву та виживанню підлягала «обробці особливим чином» з метою уникнення у майбутньому появи нового покоління фізично сильного та морально стійкого євреїства.

Гейдріх також зазначив, що передбачаються труднощі з виконанням програми в Угорщині та Румунії, оскільки тамтешні євреї купували офіційні документи про іноземне підданство або приналежність до іншої нації. Планувалося прочесати Європу від Заходу до Сходу і почати з території Райху, включно з Протекторатом, оскільки там існувала житлова проблема й інші соціально-економічні негаразди, що потребували негайного вирішення.

«Евакуйованих» євреїв планувалося розмістити у тимчасових гетто, а звіти відправити далі – на Схід. Депортації не підлягали особи старші 65 років. Їх належало перевезти у «гетто для старців» Терезієнштадт (Протекторат). Більше того, з 280 тис. євреїв, які ще залишалися на території Старого Райху й Остмарку, у гетто планувалося відправити старців понад 65 років, які склали близько 30%. Виняткове право переселення отримали ветерани Першої світової війни та кавалери воєнних орденів (зокрема Залізного Хреста 1-го ступеня).

Реалізація «остаточного вирішення» на окупованих і підконтрольних Райху територіях перебувала у компетенції Міністерства закордонних справ, яке мусило узгоджувати свої дії з місцевими представниками поліції безпеки і СД. Найменше труднощів Гейдріх очікував у Словаччині, Хорватії, Франції. Доповів про призначення румунським урядом уповноваженого з «єврейського питання» і подібні перемовини з Угорщиною. Гофман запропонував відправити в Угорщину спеціаліста Головного управління з расових питань для оцінки обстановки та допомогти поліцейському аташе, без права на самостійну діяльність, доки там не розпочала роботу поліція безпеки і СД [13, с. 8-10].

Під час обговорення планів реалізації остаточного рішення, Лютер наголосив, що потрібно все ж розпочати з євреїв Південно-Східної та Західної Європи і поки не чіпати євреїв північної частини континенту, оскільки там мог-

ли виникнути певні труднощі, хоча сама кількість євреїв була незначною. Бюлер запропонував розпочати вирішення «єврейського питання» з Генерал-Губернаторства, оскільки тамтешні євреї, на його думку, стали носіями усіляких захворювань і провокували виникнення епідемій, а також вносили безлад у сферу торгівлі, оскільки займалися спекуляціями на «чорному ринку». Значна частина євреїв Губернаторства (з 2,5 млн. осіб) були визначені ним як непрацездатні.

Для виконання остаточного рішення за правову основу були взяті Нюрнберзькі закони 1935 р. Найбільш проблемним виявилось питання про змішані шлюби та становище напівкровок. Гейдріх наголосив, що напівкровки I ступеню прирівнювалися до євреїв, тому до них мало бути відповідне «особливе» ставлення. Їх доля мала вирішуватися індивідуально та залежала від особистих заслуг перед країною. З метою уникнення народження нового покоління, ті з них, які не підлягали депортації мали пройти стерилізацію. Процедура оголошувалася не примусовою, але необхідною умовою для проживання на території Райху.

Розглядалося питання шлюбів між напівкровками I ступеню й особами германської крові. Напівкровки, які не мали спільних дітей, підлягали депортації на Схід або відправки у Терезієнштадт. Діти напівкровок від арійських половинок (напівкровки II ступеня) визнавалися німцями, за винятком тих випадків, коли їх могли оголосити євреями: якщо напівкровка була народжена від шлюбу обох напівкровок, мала зовнішній вигляд, який видавав єврейське походження, усвідомлювала себе євреєм і поведілася відповідно. У таких випадках винятків не передбачалося, навіть, якщо напівкровка перебувала у шлюбі з «арійцем». Дана особа підлягала депортації або відправки у гетто разом з напівкровками I ступеню як прирівняна до євреїв. Якщо їх дітей прирівнювали до «арійських», то етапуванню не підлягали ані вони, ані напівкровки I ступеню [12, с. 9-12].

Діти напівкровок I ступеню вважалися євреями та підлягали депортації на Схід або відправки у гетто для старців. Якщо подружжя складалося з напівкровки I ступеню та напівкровки II ступеню, обидва підлягали депортації або відправки у Терезієнштадт, незалежно від того, чи є у них діти, оскільки відповідно до расової точки зору, вплив єврейської крові в їхніх дітей був сильнішим, ніж у напівкровок II ступеня.

Пропоновані методи вирішення єврейського питання жваво обговорювалися, однак їх підт-

римали не всі учасники конференції. Так, Гофман підтримав ідею стерилізації та був впевнений, що напівкровки погодяться. Штуккарт наголосив, що пропонувані методи вирішення «єврейського питання» призведуть до переважання чиновницької роботи, тому теж підтримав ідею стерилізації, але насильницької та запропонував знайти юридичні важелі для розірвання змішаних шлюбів. Нойманна хвилювала економічна сторона депортацій, оскільки багато євреїв працювало на оборонних підприємствах Райху і їм потрібно було знайти заміну. Однак Гейдріх запевнив, що вже розпорядився їх поки що не чіпати [13, с. 12-14].

На завершення конференції обговорювалися різноманітні варіанти вирішення «єврейського питання». У свій час С. Єлисавецький писав, що Ланге поділився експериментальними даними зі східних регіонів і заявив, що нещодавно були використані три способи вбивств з метою порівняння та відбору найбільш ефективних. Наприкінці листопада 1941 р. у лісосмузі поряд з Ригою були розстріляні близько тисячі берлінських євреїв. Проте Гейдріх вважав, що метод розстрілу не був досконалим з низки причин: потребував тривалого часу виконання, що не забезпечувало необхідної таємничості та заходів безпеки, викликав паніку серед жертв і психологічні розлади у виконавців – німецьких військовослужбовців.

На початку грудня у Кульмгофі (Хелмно) розпочалася «особлива обробка людей» у газових фургонах (газвагенах/душогубках). Одночасно, починаючи з жовтня, у таборі Аушвіц проводилися досліді над радянськими полоненими та польськими євреями з використання газу «Циклон Б» (кристалізована синільна кислота). Останній метод, з точки зору пропускнуої спроможності та заходів безпеки виявився багатобічним [3, с. 313-314]. Однак у протоколі наради такої інформації немає. Відтак, який метод визначили найбільш ефективним залишається точно невідомим, хоча подальші події засвідчили, що саме третій з них (ліквідація у стаціонарних газових камерах) був поставлений на конвеєр і став початком кінця для мільйонів європейських євреїв. Мейер і Бюлер наголосили на негайній підготовці до виконання плану дій і заходів щодо запобігання хвилювань серед населення [12, с. 15].

Після Ванзейської конференції Гейдріх повідомив командирів та інспекторів поліції безпеки і СД, уповноважених представників СД у Парижі, Брюсселі, Афінах, айнзацгрупу у Белграді й оперативні групи А-Д про своє призначення відповідальним за «остаточне

розв'язання єврейського питання» та початок роботи у цьому напрямі [8].

Отож, на нараді розглядалися раніше проведені заходи щодо ефективності вирішення «єврейського питання» на європейському континенті, визначення подальшої долі чистокровних євреїв і «напівкровок», питання стратегії й узгодженості дій різних відомств щодо виконання нової антиєврейської політики. Протокол наради засвідчує, що до вирішення долі європейського єврейства були залучені майже всі відомства Райху та несли пряму відповідальність за свої рішення. Подальша доля більшості євреїв полягала у масових депортаціях на Схід та ізоляції у гетто Терезієнштадта. Однак, як покаже час, гетто для старців не стане остаточним притулком євреїв похилого віку, а перетвориться у місце тимчасової ізоляції на шляху до нацистських таборів смерті на території Польщі. У загальному підсумку загине близько 6 млн. європейських євреїв, з яких значна частина – у «фабриках смерті».

За прийняті рішення учасники наради розплати не уникнули. Вона їх наздогнала як під час самої війни, так і по її завершенню. Що не можна стверджувати про Генріха Мюллера, повоєнна доля якого до нині достеменно невідома. Звичайно, що далеко не всі отримали покарання за злочини проти євреїв. Частина осіб судили за іншими статтями, дехто звів рахунки з життям. Проте у підсумку майже всі зазнали тих чи інших переслідувань. Так, наприкінці травня 1942 р. у Протектораті був серйозно поранений Рейнхард Гейдріх, який за тиждень помер. Рональд Фрейслер загинув у лютому 1945 р. під час бомбардування Берліну. Покінчив життя самогубством Рудольф Ланге. За кілька місяців те саме вчинив Альфред Мейер. За спробу скинути з посади Ріббентропа зазнав переслідувань Мартін Лютер, який кілька років перебував у Заксенхаузені. Після звільнення з ув'язнення, невдовзі помер. У лютому 1946 р. британським військовим трибуналом був засуджений до смертної кари Ебенгард Шенгардт. У грудні того ж року заарештували Вільгельма Крітцінгера, але через хворобу звільнили з ув'язнення. Помер у 1947 р. Подібна доля чекала на Еріха Нойманна. У 1948 р. після звільнення через хворобу, він невдовзі помер.

У березні 1948 р. до 25 років ув'язнення засудили Отто Гофмана, але у 1954 р. звільнили за амністією. Йозеф Бюлер був переданий польському правосуддю. У липні 1948 р. у Кракові його засудили до смертної кари та стратили. У травні 1960 р. був викрадений з Аргентини Адольф Ейхман, постав перед ізраїльсь-

ким судом і в ніч з 31 травня на 1 червня 1962 р. був страчений.

Водночас не всі отримали справедливе покарання. У квітні 1949 р. постав перед судом Вільгельм Штуккарт, якого засудили майже на 4 роки ув'язнення. У 1952 р. комісія з нацифікації присудила йому грошовий штраф у 50 тис. дойчмарок. Однак наступного року він загинув в автокатастрофі. У 1949 р. був визнаний комісією як другорядний обвинувачений Герхард Клопфер. Працював адвокатом в Ульмі, помер у 1987 р. У 1949 р. був звільнений з ув'язнення Георг Лейббрандт. Подальших переслідувань майже не зазнав. Помер у 1982 р. [14].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ванзейська конференція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znaimo.com.ua>
2. Виртосу І. Уроки нацистської Німеччини / Ірина Виртосу [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2015. – 9 жовтня. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/history/uroki-nacistskoj-nimechchini-_html
3. Елисаветский С. История еврейского народа: курс лекций / С.Я. Елисаветский; Международный Соломонов университет. – К., 2000. – 432 с.
4. Запрошення Гейдріхом Мартіна Лютера на заплановане засідання 09.12.1941 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/ukrain/luther-dec1941.pdf
5. Запрошення Гейдріхом Мартіна Лютера на засідання 20.01.1942 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/ukrain/luther-jan1942.pdf

6. Катастрофа європейського єврейства. [В 7-ми частинах]. Ч. 3: Істреблення євреїв. Нацистська індустрія смерті / Дан Міхман; Відкритий університет Ізраїля. – Тель-Авів, 1995. – С. 129-141.

7. Катастрофа європейського єврейства. [У 4-х частинах]. Ч. 3: Винищення євреїв: нацистська індустрія смерті / Дан Міхман; Відкритий університет Ізраїлю, Міжнародний Соломонов університет. – К., 2005. – С. 107-119.

8. Лист Гейдріха від 25.01.1942 р. до командирів та інспекторів поліції безпеки та СД, айнзацгрупам у Белграді й Афінах, а також айнзацгрупам А-Д щодо повноважень для «Загального вирішення єврейського питання в Європі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/ukrain/heydrich-jan1942.pdf

9. Марек М. 70 років Ванзейській конференції: планування смерті / Міхаель Марек, Володимир Медяний. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europe.newsr.uua/article/15679625>

10. Письмове повноваження від Германа Герінга Гейдріху, 31.07.1941 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/ukrain/goering.pdf

11. Пригласительные письма Гейдріха на конференцію: Отто Хоффману от 29 ноября 1941 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/russ/Otto_KHofmannu_ot_29_nojabrja_1941_goda.pdf

12. Протокол засідання від 20 січня 1942 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/ukrain/textzum-protokoll.pdf

13. Протокол обговорення «Окончательного решения еврейского вопроса» 20 января 1942 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/russ/Protokol_obsuzhdenija.pdf

14. Учасники конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ghwk.de/fileadmin/user_upload/pdf-wannsee/russ/cvs-russ.pdf

Михайлюк Марина *Ванзейська нарада: учасники, основні питання, рішення*

У статті мова йде про організацію та проведення Ванзейської конференції заради вироблення загальної тактики та стратегії дій щодо «остаточного вирішення єврейського питання» в Європі. Розглядається коло запрошених осіб, основні питання, прийняті рішення, а також подальша доля учасників конференції.

Ключові слова: організація Ванзейської конференції, запрошені особи, «остаточне розв'язання єврейського питання», змішані шлюби, напівкрівки, депортації, гетто, доля учасників

Михайлюк Марина *Ванзейское совещание: участники, основные вопросы, решения*

В статье рассматривается организация и проведение Ванзейской конференции с целью выработать общую тактику и стратегию действий по «окончательному решению еврейского вопроса» в Европе. Речь идет о приглашенных лицах, основных вопросах, принятых решениях, а также о дальнейшей судьбе участников конференции.

Ключевые слова: организация Ванзейской конференции, приглашенные лица, «окончательное решение еврейского вопроса», смешанные браки, полукривки, депортации, гетто, судьба участников

Mykhailiuk Maryna *Wannsee Conference: participants, main questions, decisions*

In this article we are talking about the Wannsee conference, which was held in Berlin at the end of January 1942. At a meeting attended by the heads of all the agencies and departments involved in the solution of the Jewish question. The main speaker was Gerhard Heydrich, appointed by Goring authorized definitively to solve the Jewish problem in Europe. Heydrich called a meeting with the purpose to talk about the expansion of their powers and to discuss future strategy and tactics of the working departments to accomplish the task. The conference addressed issues of Jewish blood purity, the further fate of the Jews of blood purity and mongrels, the continuation of mass deportations to the East and the conclusion of the German Jews in the ghetto Theresienstadt. Also in article it is about future of participants of meeting. Not all of them have received a just punishment after the war, some received several years of imprisonment and some people committed suicide. The post-war fate of Henry Muller still unknown.

Keywords: organization of the Wannsee Conference, invited persons, final solution of the Jewish question in Europe, mixed marriages, Half-Blood, deportations, ghettos, fate of the conference participants

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шкляж Й.М., д.і.н., професор